

# Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārlicības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

*Dr. iur. Laura Šāberte*

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija  
sabertelaura@inbox.lv*

## Kopsavilkums

Pētījums ir par ārstniecības personas tiesībām uz reliģiskās pārlicības brīvību konstitucionālās aizsardzības aspektu kontekstā ar Latvijas Republikas starptautiskajām saistībām.

Lai izzinātu ārstniecības personas reliģiskās pārlicības brīvības īstenošanas robežas, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus, ir jāiepazīstas ar Latvijas Republikas Satversmes 99. panta saturu par ārstniecības personas reliģiskās pārlicības brīvības konstitucionālo aizsardzību un jāizpēta Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Eiropas Savienības tiesas praksē paustās atziņas. Pamatojoties uz izzinātajiem problēmjautājumiem, rakstā tiek norādīti nepieciešamie pētniecības virzieni ārstniecības personu tiesību attīstībai Latvijas Republikā.

*Atslēgvārdi:* ārstniecības persona, pacients, veselības aprūpe, veselības aprūpes pakalpojums, reliģiskās pārlicības brīvība, konstitucionālā aizsardzība.

## Ievads

Ārstniecības personas reliģiskās pārlicības brīvība Latvijas Republikā (turpmāk – Latvijā) tiek aizsargāta ar Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversmes) 99. pantu, kura pirmajā teikumā<sup>1</sup> noteikts, ka “ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārlicības brīvību” [21].

<sup>1</sup> Rakstā netiek veikts pētījums par Satversmes 99. panta otrajā teikumā nostiprināto baznīcas atdalītību no valsts; pētījums tiek veikts tikai par vienu no Satversmes 99. panta pirmajā daļā nostiprinātajām brīvībām – reliģiskās pārlicības brīvību, kas izriet no starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem.

*Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars*

Domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvība [19] ir pirmās paaudzes cilvēktiesības [28, 6], kas nostiprinātas vairākos nozīmīgos starptautiskos cilvēktiesību dokumentos, piemēram, Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas (turpmāk – Cilvēktiesību deklarācija) 18. pantā [31], Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām (turpmāk – Pakts) 18. pantā [29], Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECPAK) 9. pantā [6], kā arī Eiropas Savienības Pamattiesību hartas (turpmāk – Pamattiesību harta) 10. pantā [14]. Dalībvalstīm, kurām ir saistoši minētie cilvēktiesību dokumenti, kas aizsargā domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību, tostarp arī Latvijai, ir pienākums nodrošināt cilvēktiesību efektīvu aizsardzību.

Ievērojot to, ka Latvijas tiesību sistēmai ir raksturīga atvērtība starptautiskajām tiesībām [24], un to, ka saskaņā ar Satversmes 89. pantu Latvijā tiek atzīstas un aizsargātas cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem, šī raksta mērķis ir konstitucionālās aizsardzības satura izpēte attiecībā uz ārstniecības personas tiesībām īstenot Satversmes 99. pantā nostiprināto reliģiskās pārliecības brīvību, pildot darba pienākumus jeb sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā, kontekstā ar Latvijas starptautiskajām saistībām. Publikācijas mērķis ir arī turpmāko pētniecības virzienu šajā jautājumā norādīšana.<sup>2</sup>

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, rakstā tiek izklāstīts Satversmes 99. panta saturs par ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības konstitucionālo aizsardzību, un, analizējot Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) un Eiropas Savienības Tiesas (turpmāk – EST) praksē paustās atziņas par ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas robežām, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus, tiek izpētīta ar Satversmes 99. pantu aizsargātās reliģiskās pārliecības brīvības interpretācija.

Raksta temata un pētniecības aktualitāti, pirmkārt, iezīmē apstākļi, ka mūsdienās migrācijas pieaugošo tendenču dēļ pastiprināta uzmanība jāsāk pievērst daudzām jaunām, Latvijai neraksturīgām reliģijām, piemēram, islāmam, un nepieciešama padziļināta ārstniecības personas tiesību uz reliģiskās pārliecības brīvību izpēte. Gan pacientiem,

<sup>2</sup> Tiesību zinātnieku un Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņās nereti jēdzienā “reliģijas brīvība” tiek ietverta arī “domas brīvība” un “apziņas brīvība”. Saskaņā ar ārstniecības personu darbības specifikas “domas brīvībai” un “apziņas brīvībai” būtu nepieciešams veltīt atsevišķus, padziļinātus pētījumus, piemēram, par ārstniecības personas tiesībām uz viedokli par alternatīvo medicīnu (sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1998. gada 15. janvāra spriedumu lietā *Nyssönen vs. Finland*. Pieteikuma Nr. 30406/96). Rakstā veikta tikai reliģiskās pārliecības brīvības konstitucionālās aizsardzības izpēte. Tāpat publikācijā apzināti tiek izmantots Satversmē nostiprinātais termins “reliģiskās pārliecības brīvība”, ar ko jāsaprot arī “ticības brīvība” un “reliģijas brīvība”. Satversmes 99. pantā ir nostiprināts termins “reliģiskās pārliecības brīvība”, turpretī starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos šis termins tiek lietots plašākā nozīmē – “reliģijas brīvība”, kura detalizēts saturs atklāts katra starptautiskā cilvēktiesību dokumenta individuālā tiesību normā, lietojot gan “reliģiskās pārliecības”, gan “reliģiskās ticības” terminus. Rakstā tiek ievēroti terminu “reliģija”, “ticība”, “neticīgs” un “pārliecība” izpratne latviešu valodā (sk. 5., 19., 21., 31. avotu literatūras sarakstā).

*Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars*

gan ārstniecības personām ir tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību, un nepieciešams noskaidrot, kā šo brīvību sabalansēti īstenot, neaizskarot nevienu no pusēm.

Otrkārt, izvēlētā temata aktualitāti pamato nepietiekama ar ārstniecības personu tiesībām saistītu jautājumu pētniecība Latvijā. Šobrīd normatīvais regulējums Latvijā primāri aizsargā pacientu tiesības, savukārt ārstniecības personu tiesības šajā sarežģītajā procesā tiek atstātas atvērtai juridiskai diskusijai, kas nereti rodas gadījumos, kad pastāv strīds par pacienta dzīvībai vai veselībai potenciāli nodarīto kaitējumu.

Treškārt, izvēlētā temata aktualitāti raksturo valsts loma dažādu reliģiju līdzāspastāvēšanas organizēšanā, kur, no vienas puses, reliģiskās pārliecības brīvība cilvēktiesību līmenī tiek garantēta katram sabiedrības individam, bet, no otras puses, aizvien aktuāls ir jautājums, kā šī brīvība var tikt savienota ar ārstniecības personas profesionālo darbību un tās unikalitāti pacientu tiesību kontekstā.

Rakstā veikta normatīvo aktu, tiesu prakses un zinātniskās literatūras izpēte, izmantojot deskriptīvo (aprakstošo), analītisko un deduktīvo pētniecības metodi. Ar deskriptīvās metodes palīdzību tiek atklāts pētāmo normatīvo aktu, tiesību zinātņu literatūras, zinātnisko rakstu, tiesu prakses un citu avotu saturs, ar analītisko metodi analizēts avotu saturs un pamatota turpmāko pētījumu veikšanas nepieciešamība, kā arī ilustrētas normatīvā regulējuma attīstības perspektīvas. Savukārt ar deduktīvo metodi no vispārējam tēzēm izdarīti konkrēti secinājumi, kuri atspoguļoti raksta nobeigumā.

## **Ārstniecības personas tiesības īstenot reliģiskās pārliecības brīvību: konstitucionālās aizsardzības saturs**

Satversmes 99. pants Latvijā konstitucionālā līmenī aizsargā ikviena sabiedrības indivīda tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību [21], kas ietver dažādus reliģiskus, neregulētus un ateistiskus uzskatus, kā arī tiesības pieņemt reliģiju vai izvēlēties nepiederēt ne pie vienas reliģijas. Reliģiskās pārliecības brīvība ir pamatelements ne tikai ticīgo identitātes un dzīves uzskatu veidošanā, bet vienlaikus tā ir arī vērtība ateistiem, agnostiķiem, skeptiķiem un nepārliecinātajiem [5, 334]. Reliģiskās pārliecības brīvība ietver ne tikai tiesības ticēt un praktizēt ticību (pozitīvā reliģiskā brīvība), bet arī tiesības neticēt un nepraktizēt ticību (negatīvā reliģiskā brīvība) [23]. Ievērojot reliģisko pluralismu demokrātiskā sabiedrībā, valstij ir ļoti nozīmīga loma dažādu reliģiju līdzāspastāvēšanas organizēšanā, izstrādājot atbilstošus normatīvos aktus un nodrošinot dažādu reliģisku grupu savstarpēju toleranci un iecietību [5, 334]. Šī dažādo reliģiju līdzāspastāvēšanas organizēšana, nodrošinot reliģiskās pārliecības brīvības konstitucionālo aizsardzību, ir aktuāla arī veselības aprūpes nozarē.

Veselības aprūpes nozarē gan pacientam, kurš vērsas pēc veselības aprūpes pakalpojumiem vai saņem šos pakalpojumus [3, 1. *panta 11. punkts*], gan ārstniecības personai, kura sniedz veselības aprūpes pakalpojumus pacientam [30, 198], ir tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību. Reliģiskās pārliecības brīvība ietver tiesības īstenot savu

*Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars*

ticību, ne tikai atrodoties vienatnē savā privātajā teritorijā, bet arī atrodoties kopā ar citiem publiskā telpā [5, 336]. Arī ārstniecības personai ir tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību vienatnē, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus pacientam un arī atrodoties vienā telpā ar citām personām ārstniecības iestādē – kolēģiem, ārstniecības personām un pacienta tuviniekiem –, rezultātā starp šīm personām var izveidoties interešu sadursme atšķirīgu reliģisku uzskatu dēļ.

Reliģiskā pluralisma ietvaros valstij ir jāspēj nodrošināt reliģiskās pārliecības brīvības konstitucionālo aizsardzību, neaizskarot nevienu no pusēm. Satversmes 99. pants aizsargā reliģiskās pārliecības brīvību tās iekšējā aspekta (*forum internum*) un ārējā aspekta (*forum externum*) formā, kas iezīmē reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas robežas.

Reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas iekšējais aspekts, kas raksturojams kā neaktīvs un intraverts, individuāls un dziļi personisks pārdzīvojums, ticot pārdabiskiem, pārcilvēciskiem spēkiem [5, 332], ir absolūta tiesība, un tas aizsargājams tādējādi, ka dalībvalstīm, kurām saistoši ir rakstā iepriekš minētie cilvēktiesību dokumenti, nav tiesību iejaukties un veikt piespiedu pasākumus, lai šos uzskatus mainītu [7]. Piemēram, valsts nedrīkst atzīt par legītimu tādu ārstniecības iestādes kā ārstniecības personas darba devēja rīcību, ar kuru ārstniecības persona ir tikusi piespiesta mainīt reliģisko pārliecību, lai tā varētu turpināt darba tiesiskās attiecības ārstniecības iestādē.

Reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas ārējais aspekts (piemēram, reliģisku simbolu izmantošana, brīvdienu un atpūtas dienu ievērošana, ēšanas noteikumu ievērošana, atšķirīga apģērba vai galvassegas valkāšana, neticības paušana)<sup>3</sup> [1] izpaužas ārējas un aktīvas manifestācijas formā [5, 334] un var tikt ierobežots, pastāvot noteikti pierādāmiem apstākļiem, kas izriet no Satversmes 116. panta un Latvijas starptautiskajām saistībām cilvēktiesību jomā.

Satversmes 116. pantā paredzēts ierobežot “reliģiskās pārliecības paušanu”<sup>4</sup> gadījumos, kad nepieciešams aizsargāt citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību [21]. Tātad reliģiskās pārliecības paušanu var ierobežot tikai tajos gadījumos, ja nepieciešams aizsargāt sabiedrību un

<sup>3</sup> Administratīvās apgabaltiesas 2011. gada 2. decembra spriedums lietā Nr. A42446907 (AA43-3165-11/18). Administratīvā apgabaltiesa izdarījusi atsauci uz Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām izveidotās Cilvēktiesību komitejas 1993. gada 30. jūlija vispārīgo komentāru Nr. 22.

<sup>4</sup> Latvijas Republikas Satversmē nav dots jēdziena “reliģiskās pārliecības paušana” skaidrojums, savukārt ECPAK 9. pantā un Pakta 18. pantā norādīts, ka reliģiskās pārliecības paušana ietver kultu piekopusšanu, reliģisku un rituālu ceremoniju izpildīšanu un mācību sludināšanu. Apvienoto Nāciju Organizācijas Cilvēktiesību komiteja atzinusi, ka reliģiskās pārliecības paušana ietver arī reliģisko priekšmetu lietošanu; ar to jāsaprot reliģiskās pārliecības brīvības ārējais aspekts (sk. avotu literatūras sarakstā [6]; par šo jautājumu seminārā *Pavasara aktualitātes nozarē un papildjautājumi* (kurss *Medicīnas darbinieku un pacientu tiesību aizsardzības aktuālās problēmas*) Rīgas Stradiņa universitātē 2017. gadā uzstājās S. Slokenberga.

*Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars*

konstitucionālas vērtības. Piemēram, ar reliģisko pārliecību nevar attaisnot ārstniecības personas profesionālo pienākumu tīšu nepildīšanu, apzināti nodarot kaitējumu pacienta dzīvībai (šāda rīcība ir atzīstama par noziedzīgu nodarījumu). Satversmes 116. pantā nav paredzēts, kā tieši ierobežojama reliģiskās pārliecības paušana un ko tā ietver, tomēr tas ir izsecināms no turpmāk analizētajiem starptautiskajiem cilvēktiesību instrumentiem, kuri aizsargā reliģiskās pārliecības brīvību. Veicot ārstniecības personas tiesību uz reliģiskās pārliecības brīvību konstitucionālās aizsardzības analīzi kontekstā ar starptautiskajiem cilvēktiesību instrumentiem, ir nosakāmas reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas robežas.

### **Ārstniecības personas tiesības īstenot reliģiskās pārliecības brīvību: konstitucionālās aizsardzības analīze**

Saskaņā ar Satversmes 89. pantu Latvija atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības atbilstīgi Satversmei, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem [21]. Ar Satversmes 99. pantu aizsargātās ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību ir interpretējamas kontekstā ar Latvijas starptautiskajām saistībām cilvēktiesību jomā. Dalībvalstīm, tostarp Latvijai, kuras pievienojušās starptautiskajiem cilvēktiesību instrumentiem, kuri aizsargā reliģiskās pārliecības brīvību kā nozīmīgu pamatvērtību, ir pienākums izstrādāt normatīvos aktus, lai šīs cilvēktiesības tiktu efektīvi aizsargātas. ECPAK preambulā ir skaidri noteikts, ka dalībvalstis vienojas ievērot ECPAK ietvertās cilvēktiesības atbilstīgi Cilvēktiesību deklarācijai un tam, ka tā paredz nodrošināt vispārēju un efektīvu tajā deklarēto tiesību atzīšanu un ievērošanu [6].

Latvijas starptautiskās saistības reliģiskās pārliecības brīvības aizsardzībā ir nostiprinātas vairākos nozīmīgos starptautiskos cilvēktiesību instrumentos, piemēram, Cilvēktiesību deklarācijas 18. pantā [31], Pakta 18. pantā [29], ECPAK 9. pantā [6], kā arī Pamattiesību hartas 10. pantā [14]. Šie cilvēktiesību instrumenti aizsargā ikviena indivīda tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību, ietverot tiesības brīvi mainīt savu reliģisko pārliecību un nodoties tai kā vienatnē, tā kopā ar citiem, publiski vai privāti, piekopjot kultu, izpildot reliģiskas vai rituālas ceremonijas, kā arī sludinot mācību. Turklāt cilvēktiesību instrumenti aizliedz pakļaut individu piespiešanai, kas var mazināt reliģiskās pārliecības brīvību. Vienlaikus cilvēktiesību instrumenti paredz, ka reliģijas brīvība sastāv no diviem elementiem – iekšējās ticības, kas ir absolūta tiesība, jo katram ir tiesības ticēt vai neticēt, kam vien tas vēlas, un reliģiskās pārliecības paušanas, kas nav absolūta tiesība, jo tā var tikt ierobežota sabiedrības aizsardzības nolūkos [20]. Papildus tam, kā tas noteikts Satversmes 116. pantā, ECPAK un Pakts skaidri nosaka, ka brīvība nodoties reliģiskajai pārliecībai, ar ko jāsaprot reliģiskās pārliecības paušana, var tikt ierobežota arī sabiedriskās kārtības un veselības aizsardzības nolūkos [6, 9. pants; 29, 18. pants], kas jo īpaši svarīgi ir pacienta tiesību aizsardzības kontekstā. Latvijā saskaņā ar Pacientu tiesību likuma 5. panta otro daļu (turpmāk – PTL) pacientam ir tiesības uz kvalitatīvu

*Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars*

un kvalificētu veselības aprūpi [26], kas ietver pacienta tiesības uz veselības aizsardzību veselības aprūpes procesā. Līdz ar to ārstniecības personas reliģiskās pārliecības paušanu saskaņā ar Satversmes 116. pantu var ierobežot, lai aizsargātu pacienta tiesības uz kvalitatīvu un kvalificētu veselības aprūpi.

Starptautisko cilvēktiesību instrumentu kontekstā, vērtējot līdzsvaru starp indivīda pamattiesību ierobežojumu un labumu, ko iegūst sabiedrība šī ierobežojuma gadījumā, ir jāizskata arī diskriminācijas aizlieguma principu ievērošana, jo reliģiskā pārliecība var būt diskriminācijas iemesls [5, 326]. Tas var būt, piemēram, gadījumos, kad jāizvērtē darba devēja uzteikums darbiniekam un iespējamie diskriminācijas aizlieguma principa pārkāpumi darba devēja un darbinieka reliģiskās pārliecības uzskatu dēļ.<sup>5</sup> Tādējādi, ievērojot, ka ārstniecības persona, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus, pilda darba pienākumus, būtiska nozīme reliģiskās pārliecības brīvības aizsardzības interpretācijā ir ne tikai ECT paustajām atziņām attiecībā uz ECPAK 9. pantu, bet arī EST praksē paustajām atziņām attiecībā uz Eiropas Savienības Padomes 2000. gada 27. novembra Direktīvu 2000/78/EK, kas nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju (turpmāk – Direktīva Nr. 2000/78/EK), tajā ietvertajām tiesību normām, kas paredz diskriminācijas aizliegumu.

<sup>5</sup> Diskriminācijas aizliegums Latvijā tiek garantēts ar Satversmes 91. pantu (sk. 21. avotu literatūras sarakstā). Vienlīdzības principa neievērošanas aizliegums, konkrēti to attiecinot uz reliģiskās pārliecības brīvību, ir noteikts Reliģisko organizāciju likuma 4. panta pirmajā daļā, ka “tieša vai netieša iedzīvotāju tiesību ierobežošana vai priekšrocību radīšana iedzīvotājiem, kā arī jūtu aizskaršana vai nauda celšana sakarā ar viņu attieksmi pret reliģiju ir aizliegta. Par šā noteikuma pārkāpšanu vainīgās personas saucas pie atbildības likumos noteiktajā kārtībā (Reliģisko organizāciju likums: Latvijas Republikas likums. Pieņemts 1995. gada 7. septembrī un spēkā no 1995. gada 10. oktobra. *Latvijas Vēstnesis*. 146(429), 26.09.1995.; *Ziņotājs*, 02.11.1995.; 21.4. panta pirmā daļa). Vienlīdzības principa neievērošanas aizliegums, konkrēti to attiecinot uz reliģiskās pārliecības brīvību darba tiesību jomā, nostiprināts Darba likuma 7. pantā, kurā cita starpā paredzēts, ka darbiniekiem ir vienlīdzīgas tiesības uz darbu, taisnīgiem, drošiem un veselībai nekaitīgiem darba apstākļiem, kā arī uz taisnīgu darba samaksu bez jebkādas tiešas vai netiešas diskriminācijas – neatkarīgi no reliģiskās pārliecības (Darba likums: Latvijas Republikas likums. Pieņemts 2001. gada 20. jūnijā un spēkā no 2002. gada 1. jūnija. *Latvijas Vēstnesis*. 105(2492), 06.07.2001.; *Ziņotājs*.15, 09.08.2001.; 15.7.pants). Par diskrimināciju rasu, nacionālās, etniskās vai reliģiskās piederības dēļ vai par cita veida diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu atbildība paredzēta arī Krimināllikumā (Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Pieņemts 1998. gada 17. jūnijā un spēkā no 1999. gada 1. aprīļa. *Latvijas Vēstnesis*. 199/200, 08.07.1998.; *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*. 1998, 15(149). 1. panta pirmā daļa).

*Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars*

## Ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības aizsardzības robežas Eiropas Cilvēktiesību tiesas interpretācijā

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka reliģiskās pārliecības brīvība nav absolūta, un tā var tikt ierobežota, tiklīdz tai ir noteikta ietekme uz sabiedrību [11]. Analizēto jautājumu kontekstā ar Satversmes 99. pantu aizsargātā ārstniecības personas reliģiskās pārliecības paušana (reliģiskās pārliecības brīvības ārējā forma) atbilstoši Satversmes 116. pantam var tikt ierobežota citu cilvēku tiesību, demokrātiskas valsts iekārtas, sabiedrības drošības, labklājības un tikumības aizsardzības nolūkos [21, 116. pants]. Papildus, ievērojot starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā, reliģiskās pārliecības paušana var tikt ierobežota arī sabiedriskās kārtības un veselības aizsardzības nolūkos [29, 18. pants, kā arī 6., 9. pants].

Nosakot, vai noteiktais reliģiskās pārliecības paušanas ierobežojums ir atzīstams par leģitīmu, ir nepieciešams izvērtēt:

- 1) vai tas ir noteikts ar likumu vai uz likuma pamata;
- 2) vai tam ir leģitīms mērķis;
- 3) vai tas ir samērīgs [23].

Ja izvērtējuma rezultātā tiek atzīts, ka norma, kura noteic ierobežojumu reliģiskās pārliecības paušanai, neatbilst kaut vienam no nosauktajiem kritērijiem, ir atzīstams, ka šī norma neatbilst arī samērīguma principam un ir prettiesiska. Izšķiroša nozīme ir nevis tam, ka, nosakot aizliegumu, valsts formāli ir izpildījusi savus pozitīvos pienākumus reliģijas brīvības efektīvas realizācijas jomā, bet gan tam, vai noteiktais ierobežojums ir tiesisks [23].

Tādējādi arī ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvība, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus, nav absolūta un konstitucionālā līmenī ir ierobežojama, tiklīdz tai ir konkrēti pierādāma ietekme uz pacientiem vai citām personām ārstniecības iestādē.

Pierādāmās ietekmes uz sabiedrību kontekstā būtiska nozīme ir samērīguma izvērtēšanai [22]. Jāpierāda, ka ar ārstniecības personai noteiktās reliģiskās pārliecības paušanas ierobežojumu iecerētais leģitīmais mērķis tiks sasniegts, ka šo mērķi nevar sasniegt ar mazāk ierobežojošiem alternatīviem līdzekļiem un ka labums, ko iegūs pacienti vai citas personas ārstniecības iestādē, būs lielāks par ārstniecības personas tiesībām nodarīto kaitējumu, nosakot ierobežojumu. Piemēram, svarīgi ir pierādīt, ka ar aizliegumu ārstniecības personai nēsāt reliģisko priekšmetu "krustiņu" tiks novērsts pacienta veselības apdraudējums. Pierādīšanas rezultātā jāiegūst apstiprinājums tam, ka pacienta veselības apdraudējumu nevar radīt citi priekšmeti, kuru nēsāšana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus, ir atļauta.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumā lietā *Eweida u. c. pret Apvienoto Karalisti* ir atklāts, ka ārstniecības iestādei piemīt ļoti plaša rīcības brīvība, nosakot ārstniecības personai reliģiskās pārliecības paušanas ierobežojumus ECPAK 9. pantā ietvertās cilvēka veselības aizsardzības kontekstā, un vienlaikus ir sniegts ieskats konkrēta pacientu

*Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars*

drošības aizsardzības kritērija pierādāmībā. Proti, ECPAK 9. pantā noteiktās tiesības uz reliģijas brīvību nebūs pārkāptas, ja darba devējs medicīnas māšai liks noņemt krustiņu vai paslēpt to zem džempera ar augstu apkakli, gadījumā, ja tiks identificēts, ka pastāv risks pacienta vai pašas medicīnas māšas drošībai. Piemēram, pacients krustiņu var satvert un noraut, ievainojot sevi un medicīnas māsu, kā arī ja pastāv risks, ka ķēdīte ar krustiņu šūpojoties var skart atvērtu brūci. Darba devēja rīcībai, ierobežojot reliģiskās pārliecības paušanu, vienmēr jābūt tiesiskai un konsekventai, un tā nevar būt absolūta, jo ir jāmeklē alternatīvi risinājumi, kā darbiniekam tomēr nodrošināt iespēju īstenot reliģiskās pārliecības brīvību gadījumā, ja ierobežojumi tiek noteikti. Lietās, kas skar reliģiskās pārliecības paušanas ierobežošanu, primāri jāizvērtē visu iesaistīto pušu intereses, likumība un mērķa legītimitāte, kā arī samērīgums šī mērķa sasniegšanai, lai noskaidrotu, vai nepastāv cilvēktiesību aizskārums risks [11]. Pierādāmās ietekmes uz pacienta veselības apdraudējumu novērtēšanā, izlemjot par reliģiskās pārliecības paušanas ierobežojumu noteikšanu ārstniecības personai, būtiska nozīme ir ne tikai ārstniecības iestādes pienākumam izvērtēt visu iesaistīto pušu intereses, likumību, iecerētā mērķa legītimitāti un samērīgumu šī mērķa sasniegšanai, bet arī ārstniecības iestādes pienākumam noteikt, vai ārstniecības personai ir iespējams piedāvāt alternatīvus risinājumus reliģiskās pārliecības paušanai.

Kontekstā ar minētajām ECT atziņām un pastāvošo tiesisko regulējumu veselības aprūpē Latvijā būtiski ir izpētīt, vai un kā ārstniecības iestādēs Latvijā tiek ierobežota reliģiskās pārliecības paušana un kādi alternatīvi risinājumi šādā gadījumā pastāv ārstniecības personu reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas nodrošināšanai. Piemēram, viens no alternatīviem risinājumiem, ko ārstniecības iestāde var ārstniecības personai piedāvāt reliģiskās pārliecības paušanas ierobežošanas gadījumā, ir profesionālās veselības aprūpes kapelāna<sup>6</sup> garīgā aprūpe, ar ko jāsaprot morāls atbalsts un konsultāciju sniegšana reliģiskajos jautājumos [25, 2. un 19. punkts]. Latvijas normatīvajos aktos šobrīd tiesības uz garīgo aprūpi veselības aprūpes procesā skaidri reglamentētas pacientiem un viņu tuviniekiem [26, 3. *panta piektā daļa*]. Atsevišķos normatīvajos aktos tiek paredzēts, ka profesionāli veselības aprūpes kapelāni veic ārstniecības iestāžu personāla garīgo aprūpi, sniedzot morālu atbalstu un nepieciešamās konsultācijas reliģiskajos jautājumos atbilstoši normatīvajiem aktiem par ārstniecības atbalsta personu kompetenci ārstniecībā [25, 19. punkts]. Tomēr šobrīd spēkā esošais normatīvais regulējums, kurš attiecināms uz ārstniecības personu tiesībām un to īstenošanas kārtību veselības

<sup>6</sup> Profesionālais veselības aprūpes kapelāns ir ārstniecības atbalsta persona jeb persona, kurai nav tiesību nodarboties ar ārstniecību, bet kura ir tieši iesaistīta veselības aprūpes procesa nodrošināšanā (Ārstniecības likums: Latvijas Republikas likums. Pieņemts 1997. gada 12. jūnijā un spēkā no 1997. gada 1. oktobra. *Latvijas Vēstnesis*. 167/168, 01.07.1997.; *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*. 15, 1997, 1. panta 25. punkts; Ministru kabineta 2016. gada 24. maija noteikumi Nr. 317 "Ārstniecības personu un ārstniecības atbalsta personu reģistra izveides, papildināšanas un uzturēšanas kārtība". *Latvijas Vēstnesis*. 102(5674), 27.05.2016., OP numurs: 2016/102.2. 1. pielikuma 1.2. apakšpunkts, Nr. p. k. 9.).



*Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars*

aprūpes procesā, raksturojams kā vispārīgs un tāds, kurš tiecas ārstniecības personu tiesības uz garīgo aprūpi Latvijas normatīvajos aktos atstāt vien cilvēka dabisko pamattiesību līmenī.

Pirmšķietami var secināt, ka pastāvošais tiesiskais regulējums ļauj pacientam justies pārākam par ārstniecības personu tiesību uz reliģiskās pārliecības brīvību īstenošanā. Tomēr tiesiskā regulējuma nenoteiktības tendences Latvijā var radīt arī gluži pretēju situāciju. Piemēram, PTL paredz pacientam tiesības zināt ārstējošo ārstu un citu veselības aprūpes procesā iesaistīto ārstniecības personu vārdu, uzvārdu, amatu, profesiju, specialitāti un kvalifikāciju [26, 4. *panta otrā daļa*]. Šo tiesību ietvaros strīdus ābols ir ārstniecības personas identificējamība veselības aprūpes procesā gadījumā, ja ārstniecības persona nēsā seju pilnībā vai daļēji aizsedzošu apģērbu reliģiskās pārliecības dēļ (piemēram, burku, čadoru, nikābu). PTL neparedz pacienta tiesības papildus pārliecināties par ārstniecības personas identitāti pēc tam, kad ārstniecības persona ir atklājusi savu vārdu, uzvārdu, amatu, profesiju, specialitāti un kvalifikāciju [26, 4. *panta otrā daļa*]. Tāpat vienlīdz aktuāls ir jautājums par komunikāciju un pacienta iespējām īstenot savas tiesības saņemt saprotamā formā informāciju par savu veselības stāvokli un veselības aprūpes procesu [26, 4. *panta piektā daļa*] apstākļos, kad ārstniecības personas seja ir aizsegta.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietas *S.A.S. pret Franciju* spriedumā, analizējot aizliegumu nēsāt seju aizsedzošu apģērbu publiskās vietās Francijā, ir pievērsusies jautājumiem, kas skar komunikācijas apgrūtinājumu, nēsājot seju aizsedzošu apģērbu. Šajā lietā ECT ir atzinusi, ka nav pamata noteikt pilnīgu seju aizsedzošu apģērbu nēsāšanas aizliegumu publiskās vietās. Pilnīgs seju aizsedzoša apģērba nēsāšanas aizliegums var būt nosakāms tikai gadījumos, ja pastāv vispārēji draudi sabiedrības drošībai valstiskā līmenī. Ja šādi noteikti draudi nepastāv, valsts var noteikt alternatīvus ierobežojošus līdzekļus. Piemēram, personām atklāt sevi ar drošību saistītu iemeslu dēļ vai tādēļ, lai personu būtu iespējams identificēt. Nav nekādu pierādījumu, kas ļautu uzskatīt, ka sievietes, kuras nēsā pilnīgu sejas aizsegu, vēlas to izmantot ļaunprātīgi. Cilvēka sejai ir būtiska nozīme sociālajā saskarsmē, un barjera pret citiem, kura tiek veidota, aizsedzot seju, pārkāpj citu personu tiesības dzīvot un socializēties vienotā sabiedrības telpā. Tieši apgrūtināta dzīvošana un socializēšanās vienotā sabiedrības telpā kontekstā ar cilvēka sejas aizklāšanu reliģiskās pārliecības dēļ var tikt ļaunprātīgi izmantota, un rezultātā personas, kas nēsā sejas aizsegu, tiesības var tikt nepamatoti ierobežotas [12].

Eiropas Cilvēktiesību tiesas apgalvojums, ka cilvēka sejai ir būtiska nozīme sociālajā saskarsmē un tā ir nozīmīga arī veselības pakalpojumu saņemšanas procesā, ir vērā ņemams, tomēr ļaunprātīga nodoma pierādīšana lietās, kas skar reliģiskās pārliecības paušanas ierobežošanu, var būt sarežģīta, jo bez konkrētiem pierādījumiem nav pamata apgalvot, ka, nēsājot seju aizsedzošu apģērbu, persona vēlas nodarīt kaitējumu apkārtējiem. Arī tiesnešu Nusbergeres un Jēderblūmas kopīgi paustajā un daļēji atšķirīgajā viedoklī par ECT spriedumu lietā *S.A.S. pret Franciju* izteikts viedoklis, ka patiesībai atbilst tas, ka sejai ir būtiska nozīme cilvēku savstarpējā saskarsmē. Taču šo ideju nedrīkst

*Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars*

apvērst, secinot, ka cilvēku saskarsme nav iespējama gadījumā, ja seja nav atsegta. Par to liecina, piemēram, tādas nodarbes kā slēpošana vai motobraukšana, kurās tiek izmantotas seju pilnīgi aizsedzošas ķiveres, un kostimu nēsāšana karnevālu laikā. Neviens neapgalvos, ka šādās situācijās nav iespējams socializēties [12]. Arī pacienta aizsardzības nolūkos nedrīkst apgalvot, ka ārstniecības personas seju aizsedzoša apģērba nēsāšana rada apdraudējumu pacientam, nepastāvot citiem pierādījumiem. Nevar kalpot par pamatojumu aizlieguma noteikšana ārstniecības personai nēsāt seju aizsedzošu reliģisko apģērbu, vien dodot tikai vienu attaisnojumu, – ka nebūs iespējama savstarpējā saskarsme, jo tādējādi varētu tikt atzīts, ka reliģiskās pārliecības paušanas ierobežojums nav legītims un ir pārkāpti Satversmes 116. panta nosacījumi.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa spriedumā lietā *Miroļubovs un citi pret Latviju* norādījusi, ka ECPAK 9. pants uzliek valstij pienākumu būt neitrālai un objektīvai, pildot savas pārvaldes funkcijas reliģijas lietās, un tas principā aizliedz jebkādu reliģiskās ticības vai tās izteiksmes veidu likumības izvērtējumu [8]. Tāpat arī ECT spriedumā lietā *Gatis Kovaļkovs pret Latviju* ir paudusi viedokli, ka tiesas uzdevums nav noteikt, kuri principi un uzskati pieteikuma iesniedzēja ticībā uzskatāmi par būtiskiem, vai iesaistīties jebkādā reliģisko jautājumu skaidrošanā [10]. Šajos spriedumos paustās atziņas ļauj secināt, ka svarīgi ir neitrāli izvērtēt pēc būtības nevis reliģiskās pārliecības paušanas iespējamās ļaunprātīgos nolūkus, bet gan līdzsvaru starp pacienta tiesībām, kuras varētu tikt apdraudētas, un ārstniecības personas pamattiesībām nēsāt šādu apģērbu. Šādu ECT atziņu kontekstā Latvijas tiesiskā regulējuma veselības aprūpē turpmākajiem pētniecības virzieniem jābūt saistītiem ar normatīvā regulējuma pilnveidošanu saistībā ar ārstniecības personas identitātes atklāšanu pacienta veselības aizsardzības nolūkos, un tieši pierādāmās ietekmes uz pacienta drošību dēļ, šis ir ārkārtīgi sarežģīti vērtējams jautājums.

Papildus minētajam, normatīvā regulējuma attīstības virzieniem jābūt saistītiem arī ar ārstniecības personas un pacienta tiesību sabalansēšanu normatīvajos aktos. Latvijā nevienā normatīvajā aktā nav reglamentēts, ka pacienta pienākumos veselības aprūpes procesā ietilpst cienīt un respektēt ārstniecības personas tiesības un pamatbrīvības, rezultātā ārstniecības personas un pacienta reliģiskās pārliecības sadursme var rezultēties autonomijas aizskārumā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumā lietā *Jehovahs's witnesses of Moscow and others vs. Russia* ir atzinusi, ka ar ECAPK 9. pantu tiek aizsargāta personas autonomija gadījumā, ja jāizlemj jautājums par asins pārliešanu. Jehovas liecinieku atteikums pārliet asinis ir jautājums par indivīda personisko autonomiju, kas ir aizsargāta gan ar ECPAK 9. pantu, gan arī ar ECPAK 8. pantu, kas paredz arī privātās dzīves aizsardzību [9]. ECT šajā lietā norādīja, ka atteikšanās pārliet asinis nevar tikt pielīdzināta pašnāvībai, jo Jehovas liecinieki šajā gadījumā nebija atteikušies no ārstniecības kopumā. Asins pārliešana bija vienīgā medicīniskā procedūra, no kā viņi bija atteikušies reliģiskās pārliecības dēļ. ECT šajā lietā atzina, ka pat tad, ja pacients atsakās no asins pārliešanas, kas pēc ārstniecības personas domām ir absolūta un būtiska vajadzība pacienta

*Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars*

dzīvības saglabāšanai vai neatgriezeniska kaitējuma viņa veselībai novēršanai, privātās dzīves neaizskaramība un reliģiskās pārliecības brīvība ļauj pacientam pieņemt tādus lēmumus, kas var kaitēt un būt bīstami pacienta veselībai un dzīvībai. Šajā gadījumā ārstniecības personas iejaukšanās, pat tad, ja tā notikusi pacienta dzīvības vārdā, veicot asins pārliešanu, kurai pacients nav piekritis, būtu uzskatāma par ECPAK 9. panta un ECPAK 8. panta pārkāpumu [18].

Analizējot ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības konstitucionālās aizsardzības robežas, turpmākajai pētniecībai paliek atvērts jautājums, vai ārstniecības personai Latvijā varētu tikt nodrošinātas tiesības atteikties no pacienta ārstniecības savas reliģiskās pārliecības dēļ vai arī reliģisko nesaskaņu dēļ ar pacientu? Tas varētu tikt attiecināts tikai uz tiem gadījumiem, kad pacienta dzīvība nav apdraudēta un ārstniecības iestādē pastāv alternatīvi šīs ārstniecības personas specialitātes risinājumi kvalitatīvai pacienta veselības aprūpei.

Latvijā PTL šobrīd tiek paredzēts, ka pacientam ir saistoši ārstniecības iestādes iekšējās kārtības noteikumi un ārstniecības personas norādījumi [26, 15. *panta trešā daļa*]. Ja tie netiek pildīti, Ārstniecības likums paredz ārstam tiesības atteikties no turpmākās pacienta ārstēšanas, ja pacienta dzīvība nav apdraudēta, bet pacients neievēro noteikto režīmu, nepilda ārstniecības personu norādījumus vai apzināti kaitē savai veselībai un šādā veidā tieši ietekmē konkrētās slimības ārstēšanu [3, 42. *pants*]. Visām ārstniecības personām tiesības atteikties no turpmākas pacienta ārstēšanas nav paredzētas, tādas tiesības ir tikai ārstam. Šīs tiesības ir ekskluzīvas un saistītas ar ārsta profesionālo autonomiju [30, 188]. Tiesības atteikties no turpmākas pacienta ārstēšanas savas reliģiskās pārliecības dēļ ārstam vai citām ārstniecības personām normatīvajos aktos šobrīd nav noteiktas. Tomēr jautājums var kļūt aktuāls, piemēram, ja ārstniecības persona pacientam ir devusi tādus norādījumus, kas galvenokārt balstās ārstniecības personas reliģiskajā pārliecībā, kura nav pretrunā ar vispārpieņemtām medicīnas vadlīnijām, bet pacients šos norādījumus neievēro savas reliģiskās pārliecības dēļ.

Pastāvošajos tiesiskajos apstākļos, kuros Latvijai pamattiesību ierobežošanas jomā nav gandrīz nekādas pieredzes [27, 704], ir visai sarežģīti noteikt ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības robežas, tāpēc ārstniecības personas reliģiskās pārliecības konstitucionālajā aizsardzībā nepieciešams veikt papildu pētījumus. Turpmākie pētījumi ir nepieciešami arī tādēļ, lai ārstniecības iestāde, kas ir ārstniecības personas darba devējs, nosakot ierobežojumus ārstniecības personas reliģiskās pārliecības paušanai, spētu novērst diskriminācijas aizlieguma pārkāpumus, kā arī normatīvajos aktos varētu atrast alternatīvus risinājumus reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas iespējām gadījumos, kad ierobežojumi ir noteikti.

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

## Ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas iespējas darba devēja noteikto reliģiskās pārliecības brīvības paušanas ierobežojumu kontekstā Eiropas Savienības Tiesas interpretācijā

Būtiskas atziņas par reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas iespējām darbavietā, darba devēja noteikto reliģiskās pārliecības brīvības paušanas ierobežojumu kontekstā ir paudusi Eiropas Savienības Tiesa. Reliģiskās pārliecības īstenošanu darbavietā EST ir analizējusi kontekstā ar izraudzīto līdzekļu aizlieguma reliģiskās pārliecības īstenošanai samērīgumu un iespējamu netiešas diskriminācijas kvalificēšanu, ja darba devējs nav apsvēris visus reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas risinājumus. EST praksē paustās atziņas par Direktīvā Nr. 2000/78/EK ietvertajām tiesību normām var būt nozīmīgs palīgs Latvijas veselības nozarē, nosakot, kā jāīsteno ārstniecības personas ar reliģisko pārliecību saistītās cilvēktiesības tās darbavietā, t. i., ārstniecības iestādē.

Eiropas Savienības Tiesa 2017. gada 14. marta spriedumā lietā Nr. C-157/15 ir analizējusi, vai aizliegums darba devēja iekšējos kārtības noteikumos islām ticīgai sievietei darbavietā nēsāt islāmisko lakatu nav tieša diskriminācija Direktīvas Nr. 2000/78/EK izpratnē, ja aizliegums darbavietā nēsāt ārējas politiskās, filozofiskās vai reliģiskās pārliecības atšķirības zīmes ir noteikts visiem darba ņēmējiem<sup>7</sup> [17]. EST šajā spriedumā ir atzinusi, ka aizliegums nēsāt reliģiskās pārliecības atšķirības zīmes darbavietā, nav tieša diskriminācija reliģijas vai uzskatu dēļ Direktīvas Nr. 2000/78/EK izpratnē, ja aizliegums tiek noteikts visiem uzņēmuma darbiniekiem. Vienlaikus EST ir sniegusi tādu pamatojumu, kas var būt aktuāls arī ārstniecības personām veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanas procesā Latvijā, proti, nosakot reliģiskās pārliecības paušanas aizliegumu visiem darbiniekiem, respektējama ir darba devēja griba izrādīt neitralitāti pret klientiem. Neitralitātes politika ir saistīta ar Pamattiesību hartas 16. pantā atzīto darījumdarbības brīvību, un tai ir likumīgs raksturs. Visos gadījumos neitralitātes politika ir jāīsteno pareizi un sistemātiski, izvērtējot nepieciešamo attiecināmību uz pilnīgi visiem uzņēmuma darbiniekiem. Ierobežojumi, kas attiecināmi uz visiem sabiedrības darbiniekiem, ir jāiegrožo tikai līdz strikti nepieciešamajam līmenim. Pretējā gadījumā var tikt konstatēts diskriminācijas aizlieguma pārkāpums, ja tiek pierādīts, ka šķietami neitrāls pienākums faktiski rada konkrētas nelabvēlīgas sekas. Direktīvas Nr. 2000/78/EK 1. pantā ietvertais jēdziens “reliģija” ir jāinterpretē tādējādi, ka tas ietver gan uzskatu pastāvēšanu (reliģiskās pārliecības brīvības iekšējais aspekts), gan reliģijas paušanu (reliģiskās pārliecības brīvības ārējais aspekts) [17].

<sup>7</sup> Eiropas Savienības Tiesas 2017. gada 14. marta spriedums lietā C-157/15 par lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu atbilstoši LESD 267. pantam, ko *Hof van Cassatie* (kasācijas tiesa, Beļģija) iesniedza ar lēmumu, kas pieņemts 2015. gada 9. martā un tiesā reģistrēts 2015. gada 3. aprīlī, tiesvedībā *Samira Achbita, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding* pret *G4S Secure Solutions NV*.

*Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars*

Papildu viedoklis atrodams EST 2016. gada 31. maija spriedumā lietā Nr. C-157/15 [16], kurā analizēts, vai privāts darba devējs drīkst aizliegt nēsāt ārējas politiskās, filozofiskās vai reliģiskās pārliecības atšķirības zīmes darbavietā un vai viņš drīkst atlaist darbiniekus, ja tas netiek ievērots. EST šajā lietā ir atzinusi, ka vienmēr jāpārbauda, vai mērķis varēja tikt sasniegts ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem nekā formālu aizliegumu. Piemēram, pirms noteikt pilnīgu aizliegumu, jāapsver iespēja norīkot darbiniekus darbā ar tādiem klientiem, kuri neiebilst pret redzamām un uzkrītošām reliģiskās pārliecības atšķirības zīmēm. Būtiska ir samērīguma principa ievērošana uzņēmuma neitralitātes politikas ieviešanā attiecībā uz visiem darbiniekiem. Nosakot reliģiskās pārliecības paušanas ierobežojumus līdz strikti nepieciešamajam līmenim, jāņem vērā, cik liela un uzkrītoša ir katra konkrētā darbinieka reliģiskās atšķirības zīme, kā arī darbinieka pienākumu būtība, konteksts, kurā darbiniekam jāizpilda šie pienākumi, kā arī attiecīgās dalībvalsts nacionālā identitāte [16].

Samērīguma ievērošanas nepieciešamība attiecībā uz reliģiskās pārliecības brīvības paušanas ierobežojumiem uzsverta arī EST 2016. gada 13. jūlija spriedumā lietā Nr. C-188/15 [15], kurā pēc būtības analizēts jautājums, vai Direktīvas Nr. 2000/78/EK 4. panta 1. punkts ir interpretējams tādējādi, ka darba devēja griba ņemt vērā klienta vēlmi vairs nesaņemot minētā darba devēja pakalpojumus, ko sniedz darbiniece, kura nēsā islāmisko lakatu, var būt izšķiroša prasība, lai noteiktu aizliegumu darbiniecei šo lakatu nēsāt [29]. Šajā spriedumā EST ir atzinusi, lai uzņēmuma noteiktais aizliegums reliģiskās pārliecības īstenošanai nebūtu kvalificējams kā netieša diskriminācija, tam jābūt attaisnotam ar likumīgu mērķi un jāpierāda, ka izmantotie līdzekļi šī mērķa sasniegšanai ir piemēroti un vajadzīgi. Ja tiek konstatēts, ka darbiniekiem tiek radītas nelabvēlīgas sekas, tad jāsecina, ka pastāv atšķirīga attieksme [15].

Eiropas Savienības Tiesas interpretācija reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas iespēju darba devēja noteikto reliģiskās pārliecības brīvības paušanas ierobežojumu kontekstā pamatojusi arī ar ECT judikatūru – rakstā iepriekš minēto spriedumu lietā *Eweida u. c. pret Apvienoto Karalisti* [17]. Proti, lai novērstu, ka darbiniekam tiek radītas nelabvēlīgas sekas, nosakot striktas reliģiskās pārliecības īstenošanas robežas, ārstniecības iestādes pienākums ir vērtēt samērīgumu, nosakot, vai ierobežojums ir strikti nepieciešams un atbilstošs, vai ar to var sasniegt leģitīmu mērķi un vai paredzēto mērķi nevar sasniegt ar citiem līdzekļiem, kā arī vai pastāv alternatīvi risinājumi, kā ārstniecības persona tomēr var īstenot reliģiskās pārliecības brīvību.

Rezumējot šeit apkopotās atziņas, var teikt, ka cilvēka pamattiesību nepamatota ierobežošana ir pirmais brīdinājuma signāls, kas liecina par varas antidemokrātisko raksturu. Neviens ierobežojums nedrīkst aizskart pamattiesību būtību, kā arī nevar tikt noteikts lielākā apjomā nekā objektīvi ir nepieciešams [27, 704]. Reliģiskās pārliecības brīvības īstenošana darbavietā ir sistēmiski jāsamēro ar darba pienākumu nozīmi un darbinieku skaitu, kuri vēlas paust reliģisko pārliecību. Ārstniecības iestādei, lai novērstu diskriminācijas aizlieguma pārkāpumus ārstniecības personas reliģiskās pārliecības īstenošanas jomā, būtu jāapsver, kādi alternatīvi risinājumi pastāv gadījumā,

*Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars*

ja tiek noteikts reliģiskās pārliecības paušanas ierobežojums. Piemēram, jāpadomā par iespēju nodrošināt profesionālā veselības aprūpes kapelāna atbalstu, vai arī iespēju nodrošināt ārstniecības personai tiesības atteikties no pacienta turpmākās ārstēšanas reliģiskās pārliecības dēļ, ja pacienta dzīvība nav apdraudēta un ārstniecības iestādē ir cita ārstniecības persona, kas var sniegt līdzvērtīgu veselības aprūpi. Ievērojot ārstniecības personas izvēles brīvības veselības aprūpē ierobežojumus attiecībā uz tiesībām atteikties no pacietā ārstniecības Latvijā, ārstniecības iestādei papildus būtu jāapsver, vai, ierobežojot reliģiskās pārliecības brīvības paušanu, nevar tikt nepamatoti ierobežota ārstniecības personas iekšējā ticība jeb reliģiskās pārliecības brīvības iekšējais aspekts. Ārstniecības iestādei vienmēr jāpārbauda, vai iecerētais mērķis var tikt sasniegts ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem nekā formālu aizliegumu, un tādējādi jātiecas nodrošināt reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanu tiktāl, ciktāl tas vien iespējams. Nav pieļaujama ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības formāla ierobežošana.

## Secinājumi

No ārstniecības personas tiesību uz reliģiskās pārliecības brīvību konstitucionālās aizsardzības saturs izpētes izriet trīs svarīgi secinājumi:

1. Ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus, konstitucionālā aizsardzība nav absolūta, un tā ir ierobežojama, tiklīdz tai ir konkrēti pierādāma ietekme uz pacientiem vai citām personām ārstniecības iestādē.
2. Ārstniecības iestādei kā ārstniecības personas darba devējam ir ļoti plaša rīcības brīvība reliģiskās pārliecības brīvības ierobežojumu noteikšanai, jo īpaši veselības aizsardzības nolūkos. Pastāvošās tiesiskās nenoteiktības apstākļos ārstniecības personas un pacienta reliģiskās pārliecības brīvības tiesiskās sabalansētības izvērtējums saskaņā ar Latvijas normatīvo regulējumu pacientu tiesību jomā var būt kontroversiāls.
3. Par rakstā izzinātajiem problēmjaudājumiem nepieciešams veikt turpmākus padziļinātus pētījumus, lai attīstītu ārstniecības personu tiesību aizsardzību Latvijā. Pētniecības ietvaros nepieciešams izzināt, kā veselības aprūpes nozarē Latvijā reliģiskās pārliecības brīvību īstenot sabalansēti, neaizskarot ne ārstniecības personu, ne pacientu, un ciktāl reliģiskās pārliecības brīvība ir savienojama ar ārstniecības personas profesionālo darbību un tās unikalitāti pacientu tiesību kontekstā.

Šo jautājumu kontekstā turpmāk nepieciešams pētīt šādus aspektus:

- tiesības atteikties no pacienta ārstniecības;
- tiesības uz garīgo aprūpi;
- pienākumu cienīt un respektēt ārstniecības personas tiesības un pamatbrīvības;
- aizliegumu sodīt vai radīt nelabvēlīgus apstākļus ārstniecības personai, kura aizstāv savas tiesības un pamatbrīvības;

*Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars*

- ārstniecības personas atpazīstamības robežas veselības aprūpes procesā;
- reliģiskās pārliecības paušanas ierobežošanu Latvijas ārstniecības iestādēs.

Turpmākajos pētījumos nepieciešams izziņāt arī citus juridiskai diskusijai atvērtus jautājumus, piemēram, vai, ierobežojot ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvību tās ārējā aspektā (*forum externum*), netiek aizskarts šīs brīvības iekšējais aspekts (*forum internum*), ievērojot šo aspektu mijiedarbību un ārstniecības personas izvēles brīvības veselības aprūpē ierobežojumus.

## Pateicība

*Autore izsaka pateicību LL.D. Santai Slokenbergai par padomu un atbalstu raksta izstrādes gaitā.*

## Medical Practitioners Right to Freedom of Religion when Providing Health Care Services in the Republic of Latvia. Constitutional Protection Framework

### Abstract

The article presents constitutional protection of medical practitioner's right to freedom of religion in the context of the Republic of Latvia international obligations.

The author of the article has studied the content of Article 99 of the Constitution of the Republic of Latvia that reveals medical practitioner's right to freedom of religion constitutional protection. To explore medical practitioner's right to freedom of religion boundaries, when providing health-care services, the author of the article has analysed the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union case law. In order to develop a medical practitioner's rights in the Republic of Latvia Author of the article points the further necessary research directions.

*Keywords:* medical practitioner, patient, health care, health services, freedom of religion, constitutional protection.

### Literatūra

1. Administratīvās apgabaltiesas 2011. gada 2. decembra spriedums lietā Nr. A42446907(AA43-3 165-11/18).
2. Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējā cilvēktiesību deklarācija, 10.12.1948.
3. Ārstniecības likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 12.06.1997. un spēkā no 01.10.1997. *Latvijas Vēstnesis*. 167/168, 01.07.1997.; *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs*. 15, 1997.

*Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars*

4. Balodis, R. *Baznīcu tiesības*. Rīga: Reliģijas brīvības asociācija, 2002.
5. Balodis, R. Satversmes 99. panta komentāri. No: *Latvijas Republikas Satversmes komentāri*. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs R. Baloža zinātniskajā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
6. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: starptautisks dokuments: pieņemts 1950. gada 04. novembrī un Latvijā spēkā no 1997. gada 27. jūnija. *Latvijas Vēstnesis*. 143/144, 13.06.2007.
7. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 12. aprīļa spriedums lietā *Ivanova vs. Bulgaria*, pieteikuma Nr. 52435/99.
8. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 15. septembra spriedums lietā *Miroļubovs un citi pret Latviju*, pieteikuma Nr. 798/05.
9. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 10. jūnija spriedums lietā *Jehovahs's witnesses of Moscow and others vs. Russia*, pieteikuma Nr. 302/02.
10. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 31. janvāra spriedums lietā *Gatis Kovaļkovs pret Latviju*, pieteikuma Nr. 35021/05.
11. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013. gada 15. janvāra spriedums lietā *Eweida and Others vs. the United Kingdom*, pieteikuma Nr. 48420/10, 59842/10, 51671/10 un 36516/10.
12. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2014. gada 1. jūlija spriedums lietā *S.A.S. pret Franciju*, pieteikuma Nr. 43835/11.
13. Eiropas Savienības Padomes 2000. gada 27. novembra Direktīva 2000/78/EK, ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju.
14. Eiropas Savienības Pamattiesību Harta. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. 2012/C, 326/02.
15. Eiropas Savienības Tiesas 2016. gada 13. jūlija spriedums lietā *C-188/15 Asma Bougnaoui, Association de défense des droits de l'homme (ADDH) pret Micropole SA (Cour de cassation)*. (Kasācijas tiesa, Francija – lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu).
16. Eiropas Savienības Tiesas 2016. gada 31. maija spriedums lietā *C-157/15. Samira Achbita un Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding pret G4S Secure Solutions NV (Hof van Cassatie)*.
17. Eiropas Savienības Tiesas 2017. gada 14. marta spriedums lietā *C-157/15*: pieņemts 2015. gada 9. martā un tiesā reģistrēts 2015. gada 3. aprīlī, tiesvedībā *Samira Achbita, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding pret G4S Secure Solutions NV*.
18. European Court of Human Rights. Guide to Article 9. Freedom of thought, conscience and religion.
19. *Latviešu valodas vārdnīca*. Spektors, A. Mākslīgā intelekta laboratorija 2009–2017. Iegūts no: <http://www.tezaurs.lv> [sk. 15.04.2017.].
20. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 6. maija spriedums lietā Nr. A42446907 (SKA-160/2010).
21. Latvijas Republikas Satversme: LV likums: pieņemts 15.02.1922. un spēkā no 07.11.1922. *Likumu un noteikumu krājums*. 12, 1922.; *Latvijas Vēstnesis*. 43, 01.07.1993.; *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*. 6, 2004.
22. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra spriedums lietā Nr. 2002-04-03.
23. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2011. gada 18. marta spriedumu lietā Nr. 2010-50-03.
24. Latvijas Republikas Satversmes tiesas tiesnešu Sanitas Osipovas un Inetas Ziemeles atsevišķās domas lietā Nr. 2015-19-01 "Par Kriminālprocesa likuma 657. panta pirmās, trešās un piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam". Rīga, 2016. gada 13. maijs.



---

*Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars*

25. Ministru kabineta noteikumi Nr. 134 "Noteikumi par kapelānu dienestu": pieņemti 15.02.2011. un spēkā no 26.02.2011. *Latvijas Vēstnesis*. 32 (4430), 25.02.2011.
26. Pacientu tiesību likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 17.12.2009. un spēkā no 01.03.2010. *Latvijas Vēstnesis*. 205(4191), 30.12.2009.
27. Pleps, J., Pastars, E., Plakane, I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.
28. Renucci, J. F. Article 9 of the European Convention on Human Rights. Freedom of Thought, Conscience and Religion. Council of Europe, 2005.
29. Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām: starptautisks dokuments: pieņemts 1966. gada 16. decembrī un Latvijā spēkā no 1992. gada 14. aprīļa. *Latvijas Vēstnesis*. 61, 23.04.2003.
30. Šāberte, L. Ārstniecības personas. No: *Medicīnas tiesības*. Autoru kolektīvs S. Ašnevičas-Slokenbergas zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.
31. Vispārējā cilvēktiesību deklarācija: pieņemta un pasludināta ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālās Asamblejas 1948. gada 10. decembra 217. A (III) rezolūciju.